

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXIV

Rédacteur

NIKOLA TASIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Rédaction

MILUTIN GARAŠANIN, RADOVAN SAMARDŽIĆ, MILKA IVIĆ,
CEDOMIR POPOV, NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou), ANTHONY EMIL
TACHIAOS (Thessalonique), DIMITRIJE ĐORĐEVIĆ (Santa Barbara —
Californie), ALEKSANDAR FOL (Sofia), DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ,
VESELIN ĐURETIĆ, MIODRAG STOJANOVIĆ

BELGRADE

1993

Милован РАДАКОВИЧ
 Институт за међународну политику и привреду
 Београд

ЕТНИЧКЕ ТАЧКЕ НАПЕТОСТИ У НЕПОСРЕДНОМ СУСЕДСТВУ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

БАЛКАН ПОТЕНЦИЈАЛНА ЕТНИЧКА ЖАРИШТА

Подручје Балкана вековима је оптерећено националним сукобима. Измешаност народа на Балканском полуострву свакако је резултат честих ратовања који су током историје вођени на овом простору. Као резултат честих ратних похода и миграција становништва, у готово свим земљама балкана остале су бројне националне мањине које представљају извор честих заостравања између суседних земаља у овом региону.

Последњих година врло је актуелан сукоб између Румуније и Мађарске око мађарске националне мањине у Трансилванији. Такође актуелан је и сукоб званичне бугарске државне политике са турском националном мањином у овој земљи. Већ деценијама траје и сукоб Грчке и Турске око Кипра, односно територијалних вода у Егејском мору. Југославија је земља која представља „Балкан у малом“, а њени односи са Албанијом и са Бугарском представљају одређену „карактеристику“ односа на Балкану.

Како је Балкан историско-политички „гребогат“ националним жариштима, због могућих акутних криза са тенденцијом ширења на друга подручја Европе потребно је управо указати на:

1. сукоб Румуније и Мађарске због мађарске националне мањине у Трансилванији.
2. сукоб Бугарске и Турске због муслиманског становништва турског порекла у Бугарској.

3. Турске и Грчке око територијалних вода у Егејском мору.

4. посебан део представљају унутрашњи национални сукоби у Југославији и њени односи са Албанијом и Бугарском.

РУМУНИЈА И МАЂАРСКА ЕТНИЧКА БОМБА У ТРАНСИЛВАНИЈИ

Међудржавни проблем и потенцијално етничко жариште између Румуније и Мађарске је област у Румунији, Трансилванија у којој живи око два милиона припадника мађарске националности.

Сукоби у овој области имају своју историску позадину. Наиме, процес формирања румунског народа развијао се између VII и IX века. У IX—X веку, успостављају се три феудалне области: Трансилванија, Молдавија и Влашка. Године 1859. Влашка и Молдавија се уједињују у једну државу која стиче своју независност после руско-турског рата у коме учествује на страни Русије. Премда се касније и она укључује у формирање румунске државе, Трансилванија као област у Карпатима која је била у саставу Аустроугарске, ипак задржава одређену аутономију. Наиме, у њој после слома Аустроугарске остаје велики број Мађара који у већој или мањој мери и данас теже државном припајању Будимпешти.

После другог светског рата, 1948. године, по налогу Стаљина у Трансилванији је успостављена „аутономија Мађара“. Међутим 1968. године њу укида тадашњи председник Румуније Николае Чаушеску. И поред тога што су Румунија и Мађарска припадале истом војном и политичком блоку, ту и тамо су се могли чути протести од стране Букурешта — Будимпешти, као и Будимпеште — Букурешту, због „угрожавања територијалног интегритета“, односно „националних права“, што је зависило одакле протест долази.

После децембарских догађаја у Румунији 1989. године и обарања Николае Чаушеског, Мађари у Трансилванији поново упућују захтев за „аутономијом Мађара“, која је укинута 1968. године.

После слома источноевропских политичких система, више-партиским изборима у Мађарској на власт долазе политичке структуре са изразито националним програмима. Стим у вези Будимпешта све више изказује „посебну бригу за припаднике мађарске националне мањине у суседним земљама“.¹ Тиме се од-

¹ Званична Будимпешта се чак у „тој кризи“ обраћала за помоћ и високим функционерима НАТО пакта. Двадесет и осмог октобра 1991. године Мађарски председник Јозеф Антал посетио је седиште НАТО пакта, где је од свог домаћина генералног секретара Пакта Манфреда Варнера затражио заштиту Западне војне алијансе „у случају да мађарске границе буду угрожене споља, укључујући и опасност од „неких војних

носи Румуније и Мађарске поново компликују, а област Трансилванија поново почиње да ври.

Двадесет трећег октобра 1991. године Демократски савез Мађара Румуније (ДСМ), највећа политичка странка Мађара у Румунији, најављује могућност повлачења својих представника из Велике националне скупштине Румуније. Као разлог „Партија Мађара“, која после владајућег Фронта националног спаса има највише посланика у парламенту, навела је „да се после више пута отворено исказаног неповерења и сумњи у циљеве партије“ поставило питање оправданости њеног даљег учешћа у раду највишег представничког тела Румуније.

Даље заоштравање односа румунске државе и око два милиона припадника мађарске националне мањине уследило је октобра месеца исте године после најаве групе чланова ДМС из трансилванских округа Ковасне и Харгите, где већину становништва чине Мађари, да ће 26. октобра бити организован референдум о аутономији ових области. Ова најављена референдума изазвала је талас незадовољства и протеста готово свих политичких партија Румуније, а о њој је вођена и парламентарна расправа. Иако се руководство Демократског савеза Мађара делимично оградило од изјаве својих чланова из ових округа, сама идеја о референдуму разбуктала је страсти тињајућег вишедецениског сукоба између већинских Румуна и мађарске мањине у Румунији.

У тадашњим саопштењима екстремно орјентисаних румунских националистичких партија, најављена референдума се отворено тумачила жељом Будимпеште за територијалним ширењем према румунској Трансилванији, па се чак тада истакла и подударност између умешаности Будимпеште у догађајима у Југославији и најаве сличних мађарских акција у Румунији.

Страх од „југославизације“ Румуније, како су тих дана поједина средства информисања назвала акције за формирање „аутономне мађарске области“, изазвао је и одређене упозоравајуће акције румунске армије у овим окрузима. Већ петог новембра 1991. године, румунска армија је извела војне маневре у окрузима Алба и Клуж у Трансилванији на северозападу земље.² У вежбама су учествовале пешадиске, тенковске, артиљер-

снага у региону који су измакли контроли“. На тај захтев Манфред Вернер се током заједничке конференције није конкретно осврнуо, али је напоменуо да је „морална обавеза НАТО пакта, као организације слободних држава, да притекну у помоћ земљама средње Европе чију би стабилност и сигурност неко довео у питање“. На крају своје посете Јозеф Антал је бриселском часопису „ЕКО“ између осталог саопштио и следеће: „Против мађарске националне мањине води се психолошки рат и то у Југославији. Словачкој и нарочито Румунији“.

² Окрузи Клуж и Алба налазе се у Трансилванији у којој живи већина од око два милиона припадника мађарске мањине у Румунији. У округу Клуж од око 800. хиљада становника 10% су припадници ове мањине. Ови окрузи се „граниче“ са окрузима Ковасни и Харгити, који су били најавили референдуме за „аутономију Мађара у Румунији.“

риске и ваздухополовне снаге. Поред редовног војног састава у вежбама су учествовали и резервисти из ових округа.

Иначе најаве референдума о формирању аутономије Мађара поклопиле су се са изношењем у румунском парламенту резултата истраживања посебне комисије која је испитивала ситуацију и догађаје у окрузима Ковасна и Харгита, који су и изразили жељу за аутономијом. Извештај је још више узбуркао румунску јавност, јер је утврдио да је у овим областима протеклих година забележено више отворених антирумунских акција. Тако на пример, у окрузима Ковасна и Харгита, истакнуто је у извештају, све румунске заставе су децембарских дана 1989. године замењене мађарским, а забележено је и више рушења румунских црквених објеката.

После врло израженог узнемирења румунске јавности и „упозоравајућих акција“ румунске армије у окрузима Ковасна, Клуж, Харгита и Алба, референдум је отказан. Међутим потенцијални сукоб Мађара и Румуна због мађарске мањине у румунској Трансилванији није превазиђен. Напротив, ова област у Карпатима представља врло озбиљно потенцијално етничко жариште.

БУГАРСКА И ТУРСКА ПРОБЛЕМ ТУРСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ У БУГАРСКОЈ

У Бугарској егзистира велики број припадника турске националности. Ова националност присутна је у готово свим земљама Балканског полуострва, што је резултат Турске историске војне присутности на овим просторима. Статус турске националне мањине у земљама Балканског полуострва решаван је на различите начине. Грчка и Турска су на пример, током деветнаестог века вршили замену становништва, а у Албанији је та национална мањина „претопљена“ у албанску нацију која има исту веру као и Турци-ислам.

Бугарска званична политика већ неколико деценија настоји да националне мањине у овој држави „претопи“ у „Бугарску нацију“. Готово да су у томе успели са Македонцима и Грцима, а са Турцима су то на драстичан начин покушали пре неколико година, када су званичне власти Бугарске укинуле школе на турском језику и притом почеле са мењањем имена грађана турске народности. Међутим, избио је велики политички скандал, а тада се велики број припадника турске народности иселио у Турску.

У Бугарској живи око милион Турака и око 200.000 Помака (исламизираних Бугара) који представљају 12% бугарског становништва и као што је напред речено представљају наслеђе некадашњег Турског царства. Постојеће разлике између бугарског и турског становништва са језичко-националног аспек-

та, повећавају се и због верских искључивости. Компактне турске насеобине раштркане су по деловима Бугарске, тако да је из географских разлога немогуће њихово припајање и Турској и Бугарској. Захтев за примереном заштитом турске мањине која је до сада била ускраћивана, неће бити лако спроведен с обзиром на то да је у широким слојевима бугарског становништва укорено антитурско расположење.

Међутим, Турска је значајан савезних запада, па би Анкара у случају даљег погоршања статуса своје националне мањине за помоћ могла да се обрати и западноевропским земљама.³

ГРЧКА И ТУРСКА ЕГЕЈСКО ПИТАЊЕ

Грчка већ дуже време, а могло би се рећи у читавом послератном периоду са изузетком једног краћег раздобља када је дошло до склапања Балканског савеза са Југославијом и Турском, веома трауматично доживљава своје односе са владом у Анкари. Узрок је познат, интервенција турских снага на Кипар,⁴ проблем мањина и коначно, контрола пловидбе и ваздушног простора у подручју Егеја. Конфликт Грчке са Турском има дубоке историске корене. Атина је на пример, свој национални идентитет добрим делом заснивала на успешној националној борби против османлиске империје.⁵ Турска опет, своју државност испољава успесима у рату за независност који је водила почетком двадесетих година са Грчким снагама на тлу Анадолије и западне Тракије.⁶

³ Мр. Владимир Вареш центар за стратемиске студије у Београду: „Опште стање у Бугарској није повољно за побољшање статуса Турака. Али, уколико Бугарска буде желела да се приближи западу мораће да попусти неким Турским захтевима. Турска је имала велики удео у „Пустињској олуји“. НАТО неће желети да жртвује турски интерес због бугарског. Турска сада извлачи дивиденде из залиског рата“.

⁴ Војни удар на Кипар, извршила је Турска армија 20. јула 1974. године. Према неким проценама, под окупацијом Турске армије налази се седамдесет процената економског потенцијала Кипра.

⁵ Нова се Грчка у свом јужном и централном делу ослободила од Турака 1830. године. Тесалију је Грчка добила 1881. а Крит 1908. године. После Балканских ратова, Грчка се територијално проширује на Епир, Егејску Македонију и острва испред обале Мале Азије. Последње територијално проширење Грчка је имала 1945. године после другог светског рата, када је добила Дедоканез. Грчка је, као што се види, кроз историју лагано расла, па је у садашњим границама од 1945. године. Има површину од 132.562 км².

⁶ Грчка је национална идеја врло брзо прерасла у ПАНХЕЛАНСКУ. Конкретан израз ове идеје је био покушај Грчке да простор око Егејског мора претвори у „Грчки Медитеран“, са главним градом тако замишљене Грчке Цариградом (данашњи Истанбул). Посебно после првог светског рата, у коме је Турска поражена, ова идеја добија на значењу. Међутим ток историских догађаја је кренуо у другом правцу. У пораженој Турској је дошло до националног препорода који је предводио Кемал Ата-

Актуелне данашње односе између двеју суседних земаља у овом контексту одређују узајамно неповерење и начин понашања срачунат на заоштравање односа чиме се практично наносе озбиљни ударица напорима за консолидацију прилика на југоисточном крилу атланске одбране, толико значајном за САД и НАТО.

Мада се 1986. године дошло до извесног споразума у погледу експлатације Егеја, ништа није утврђено као коначно опредељење две стране у спору. За Грчку сва спорна питања која се тичу Егеја дубоко задиру у суштину односа двеју суседних земаља. Атина тежи да се територијалне воде у Егеју протегну на појас од дванаест наутичких миља од копна или острва, а Грчка јавност је „васпитавана“ да „Егеј схвата као национално море“⁷ што изазива противљење Турске, која је увек наоружавање Грчких острва најближих Турској обали сматрала претњом и изазовом не само за Турску него и за НАТО пакт. Анкара никада није дала сагласност за милитаризацију острва Лемнос и Лезбос као и неких других дуж Турске обале. У вези стим поставља се питање пловидбе турских бродова Егејом јер проширење националног мора на дванаест наутичких миља практично би значило затварање овога мора за међународну пловидбу и одбацивање турских поморских веза из Истанбула и лука у Црном мору на уски пролаз између Грчких острва у источном Егеју и Турске обале. На тај начин Грчка би имала пуну контролу пловидбе у читавом Егеју. Разграничење у Егеју би требало извршити на основу тзв. средишње линије у овом уском простору између Турске обале и Грчких острва. Што се тиче средишњег дела Егеја ту би ствар преузела Грчка влада која би обезбедила коридор за међународну пловидбу што би Турску опет ставило у завистан положај. Стога је веома тешко очекивати да ће две земље наћи компромисно решење у скорој будућности. На тај начин заоштреност односа која је резултирала у првом тренутку због војне интервенције Турских оружаних снага на Кипар, сада се све више пребацује и на проблем Егеја и претвара у ди-

турк. Препорођена и реорганизована, Турска је пружиала врло успешан отпор грчким циљевима. Турци су притом из Мале Азије истерали 1.500.000 Грка, а примили у своју земљу пола милиона Турака из Грчке.

⁷ Грчки архипелаг чине острва која се пружају Егејским морем дуж западне обале Мале Азије. Подељени су у групе. Групу острва Циклади чине Андрос, Накос, Милос и још нека мања острва. Затим група острва Северни споради који се пружају уз источну обалу Балканског полуострва, а чине их Скиатхос, Скопелас, Скирос, Илдохомија и др. Један од највећих спољно-политичких проблема Грчке и Турске су заправо група острва Јужни споради који чине острва Самос, Икарија, Кос, Род и низ мањих острва. Ова острва се простиру уз југозападну обалу Мале Азије. На овом подручју се налазе и већа острва Крит, Карпатос, а уз саму малоазиску обалу Книос, Митлини, према северу Лимос, Имроз и Самограски. При том треба имати у виду да острво Имроз припада Турској, а сва набројана и мноштво мањих која нису споменута Грчкој.

ректан билатерални спор две суседне земље са обала Егејског мора.

Турски државници отворено истичу да би проширење Грчких територијалних вода на дванаест наутичких миља од Грчког копна или обала острва, бар на најближем месту где се налазе два Грчка острва, затворило Егеј као „отворено међународно море“ за пловидбу. То би се сигурно догодило на потезу средишњих Егејских острва Миконос — Кападожија — Икарија, или, Андрос—Скопелас. Тиме би Турска била лишена не само изласка према Средоземљу средишњим и најкраћим путем, већ и поморских веза између својих северних и јужних копнених делова у источном Егеју.

И, када се има у виду да је Анкара спремна да на сваки потез Атине о проширењу националног мора на дванаест наутичких миља у Егеју гледа као на „повод за рат“, онда се решење овог проблема чини могућим само кроз билатералне преговоре. Хоће ли до тих разговора и доћи остаје да се види. Све ће зависити од општих међународних прилика у источном Медитерану и Балкану, али и од будућих односа Атине са западним савезницима као и утицаја који би они имали на будуће односе Грчке са Турском.

Према томе „Кипарски проблем“ који је у самом почетку Грчко—Турског конфликта доминирао као један од главних узрока затегнутих односа, све се више потискује са политичке сцене односа између Атине и Анкаре. Развој у Егеју постаје примаран за будућност овог региона. При томе треба имати у виду и бreme наслеђа израженог у нерешавању питања националних мањина — Турске на Грчкој територији и Грчке крај обала Истанбула. Мада је после првог светског рата дошло до размене становништва између две суседне земље, питање националних мањина није коначно скинуто са дневног реда.

